

دفتر اسناد

• اعظم نظر کرده

■ دفتر اسناد جلد دوم و سوم

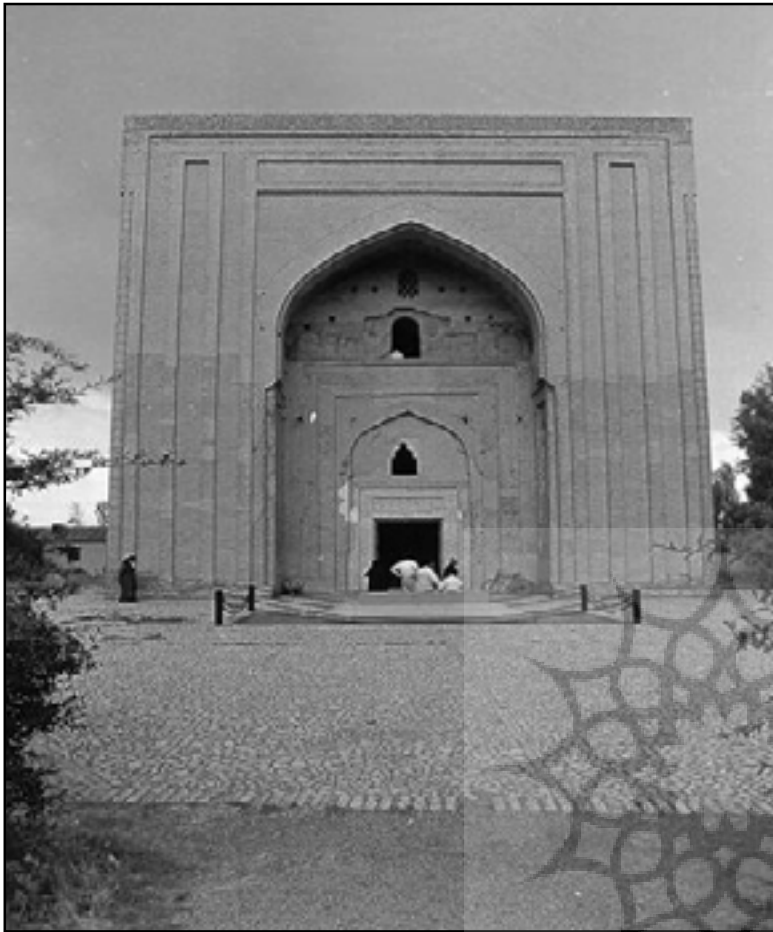
■ به کوشش: زهرا طلایی

■ سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

■ چاپ اول: ۱۳۸۵؛ ۵۱۰ صفحه

قدیمی و نفیس آستان قدس تشکیل می‌دهد، مجموعه‌های اسناد وقفی خانواده‌های علم، حاج حسین آقا ملک، سید جلال الدین تهرانی، خانواده بزرگ نیا (اهدایی)، شاهوردیخان، آصف السلطنه، امجدالسلطان، صدرالممالک فراهانی (خریداری)، اسناد بایگانی‌های آستان قدس و مجموعه‌های متفرقه با بیش از شش میلیون برگ سند خطی و چاپی است که انتشار اسناد آن با شیوه‌های مختلف از جمله چاپ دفتر اسناد که مقالات آن حاصل مطالعات تخصصی کارشناسان این مرکز صورت گرفته است راهی به سوی شناساندن توانایی‌های نیروهای جوان و علاقه‌مند شاغل در این مجموعه به تاریخ کهن، پرفراز و نشیب و در عین حال پیچیده ایران و به خصوص آستان قدس رضوی است. این مجموعه مقالات به نیت وسعت یافتن حوزه نویسندگان، استفاده از تجربه دیگران و آشنایی دقیق با تاریخ آستان قدس هم در داخل سازمان و هم خارج آن صورت گرفته است. ابتدا محققان موضوع‌های مورد علاقه خود را انتخاب می‌کنند و با انتخاب اسنادی که چهارچوب اصلی مقاله را تشکیل می‌دهد، تحلیل خود را شکل می‌دهند و سپس نمونه‌هایی از آن را استنساخ و تحشیه می‌کنند. این روش درباره اسناد دوره صفویه، که خواندن متن آن دشوار و اکثراً سیاق است، شامل بازنویسی اسناد نیز می‌شود که فقط از عهده کارشناسان اسناد برمی‌آید. در مجموعه این مقالات، نکته قابل توجه کشف اسناد جدید است که اگر قبل از صفحه‌آرایی سند یا اسناد تازه یافت می‌شد. بتوان یک تحلیل و یک پاراگراف به متن اضافه کرد. تهیه نمایه تخصصی دفتر اسناد که امکان بهره‌برداری از مقاله را آسان‌تر خواهد کرد در این مجموعه آمده است. هدف از انتشار دفتر اسناد این است که به تدریج منابعی که در اختیار آستان

اسناد تاریخی که بخشی از محتویات بایگانی‌هاست، امروزه از مهم‌ترین منابع پژوهش در حوزه تاریخ به‌شمار می‌رود که برای شناخت آنها و همچنین برای تعیین موقعیت و وضعیت این دسته از مدارک لزوم پژوهش بر روی آنها هر روز نمایانتر می‌شود. به لحاظ کمبود پژوهش‌کننده و مراکز اسنادی و در دسترس و سختی کار بر روی اسناد و پژوهش‌های تاریخی محققان مرکز اسناد آستان قدس رضوی بر آن شدند تا با معرفی و انتشار اسناد منحصر به فرد این مرکز، علاقه‌مندان به حوزه اسناد و تحقیق و بررسی آن را در این راه یاری دهند و با انتشار دفاتر اسناد، روش‌های نوینی را پیش روی پژوهشگر قرار دهند. در واقع دفتر اسناد حاصل مطالعات تخصصی کارشناسان اداره اسناد در راستای علایق ایشان است و شامل سلسله مقالاتی در زمینه پژوهش در اسناد تاریخ خراسان، مشهد و تشکیلات اداری آستان قدس رضوی می‌شود. مقالات این دفتر، معرفی اسناد موجود در مدیریت اسناد آستان قدس به شیوه‌های موضوعی - تحلیلی و معرفی ارزش اطلاعاتی - تاریخی سند و مجموعه اسناد با تأکید بر اسناد تشکیلات اداری آستان قدس، مصاحبه‌های آرشو تاریخ شفاهی در موضوع آستان قدس، مشهد و خراسان، معرفی مجموعه‌های اسناد خطی و چاپی، عکس و ارزش‌های اطلاعاتی آنها، معرفی مجموعه‌های آستان قدس و سایر مجموعه‌ها، اطلاع‌رسانی و چاپ اسناد، ارائه شیوه‌های پژوهش بر روی اسناد، چاپ خاطرات شفاهی شخصیت‌های حقیقی و حقوقی جهت استفاده محققان و پژوهشگران و در درجه بعد دانشجویان علاقه‌مند به حوزه تاریخ و اسناد به خصوص خراسان، مشهد و آستان قدس است. این مجموعه که هسته اولیه آن را ۲۸۰ هزار برگ سند

مقالات این دفتر، معرفی اسناد موجود در مدیریت اسناد آستان قدس به شیوه‌های موضوعی - تحلیلی و معرفی ارزش اطلاعاتی - تاریخی سند و مجموعه اسناد است

قدس قرار دارد، چه اسناد درون سازمان و چه اسنادی که به وسیله سازمان‌ها، خانواده‌ها و شخصیت‌های مختلف به آستان قدس تقدیم شده است، چاپ و در اختیار محققان قرار گیرد. مؤلفان مقالات این دفتر، کارشناسان سازمان، کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی هستند.

مقاله اول: معرفی نایب‌التولیه‌های آستان قدس از صفویه تا قاجاریه علی سوزنچی

از اواخر دوره صفویه و از زمان تولیت میرزا داود حسینی، آخرین متولی آستان قدس در دوران صفویه به علت آنکه وی در دربار و نزد شاه سلطان حسین خدمت می‌کرد و نمی‌توانست به طور مستقیم عهده‌دار امور تولیت آستان قدس باشد بنا بر ضرورت یکی از فرزندان خود را به عنوان نایب خود انتخاب کرد که وظایف او را انجام دهد. این امر در دوره افشاریه نیز انجام می‌شد و متولیان آستان قدس در ایام غیبت، یک نفر را به عنوان نایب برای خود انتخاب می‌کردند. در دوران صفویه و افشاریه این سمت فقط در ایام غیبت متولیان به وجود می‌آمد. در دوره قاجاریه برای اداره بهتر امور یک نفر را به عنوان نایب‌التولیه انتخاب می‌کردند که وی بعد از متولی، فرد دوم تشکیلات آستان قدس رضوی محسوب می‌شد. در این مقاله سعی شده است با توجه به اسناد موجود و دلایل و ضرورت‌های ایجاد این منصب، از دوره صفویه تا قاجاریه، بررسی شود و وظایف و اموری که توسط آنها انجام می‌شده بیان گردد.

مقاله دوم: متولیان آستان قدس رضوی از دوره صفویه تا افشاریه ابوالفضل حسن آبادی

آستان قدس رضوی از دیرباز به علت دارا بودن موقعیت مذهبی، سیاسی و اجتماعی از جایگاه ویژه‌ای در تاریخ مشهد برخوردار بوده است و اداره‌کننده مجموعه‌ای از تشکیلات اداری و موقوفات که اصطلاحاً متولی نامیده می‌شود، با استفاده از وجهه مذهبی، قدرت مالی و ارتباط نزدیک با قدرت حاکمه وقت، برخی از اوقات با چنان موقعیت سیاسی بسیار زیاد، از نمایندگان رسمی حکومت نیز قدرتمندتر بوده است. در این مقاله ضمن پرداختن به تاریخچه موقوفات آستان قدس و اداره حرم و تغییرات صورت گرفته در منصب تولیت از آغاز تا پایان افشاریه، دامنه اختیارات متولیان و چگونگی دریافت حکم متولی از شاه نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

مقاله سوم: بررسی اسناد زنان شاغل در حرم امام رضا(ع) از صفویه تا قاجاریه

زهرا طلایی

زنان به دلیل ضرورت تأمین معاش خانواده، نیاز جامعه به خدمات آنان و نیز نیاز به رشد و پرورش شخصیت‌شان، عهده‌دار انواع

زنان شاغل در آستان قدس رضوی که اسناد منحصر به فردی در خصوص لزوم به کارگیری در تاریخ نظام اداری ایران است، مسائلی دیگر از قبیل اوضاع و ضرورت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و نیز جایگاه زنان در تشکیلات اداری این دوران را مشخص می‌کند

شاه سلیمان صفوی، در سال‌های ۱۰۸۴ و ۱۰۸۵ ق زمان تولیت میرزا شاه تقی‌الدین رضوی، اسناد پرداخت مواجب سقایان با اصطلاح «سقایان آب‌پاش صحن» و «سقایان سرطاس» مورد توجه خاص قرار گرفته است.

مقاله هفتم: نمونه مهر متولیات دوره قاجار

بهزاد نعمتی

در دوره قاجار سی‌وسه نفر از طرف حکومت وقت به تولیت آستانه فرستاده شدند که برخی از آنها علاوه بر تولیت آستان قدس، حکمرانی خراسان را هم در اختیار داشتند. عموم این تولیت‌ها از رجال مشهور قاجار بودند که در تاریخ دوره قاجار تأثیر گذاشتند. در این مقاله مهر متولیان دوره قاجاریه همراه شرح کوتاه زندگی آنها ارائه شده است.

مقاله هشتم: زندگینامه خودنوشت حاج حسین آقا ملک زهرا

طلایی

زندگینامه خودنوشت حاج حسین آقا ملک با مختصری از احوال حاج مهدی ملک‌التجار پدر بزرگ وی و حاج کاظم ملک‌التجار پدرش یکی از بهترین اسناد سال‌های ۱۳۴۱ - ۱۳۳۹ ق است. حاج حسین ملک زندگینامه‌اش را از بهمن ۱۳۳۹ ش در حدود نود سالگی خود آغاز کرده و تا اوایل ۱۳۴۱ ش ادامه داده است. این زندگینامه علاوه بر اطلاعات جالبی درباره حاج کاظم ملک‌التجار و نقش او در دوره ناصری و احوال حاج حسین ملک از کودکی، خانوادگی و دوران تحصیل، اطلاعات با ارزشی از وقایع و رجال دوره ناصری و مظفری و اوایل دوره پهلوی در تهران و مشهد را شامل می‌شود.

مقاله نهم: چهره بازارهای قدیمی مشهد فاطمه جهانپور

در این نوشتار، به ویژگی ساختاری بازار، شکل و اجزای آن و چند نمونه از بازارهای قدیم مشهد به همراه تعدادی عکس پرداخته شده است.

مقاله دهم: محله‌های قدیمی مشهد. «محله عیدگاه» محمد

نظرزاده

عیدگاه نام یکی از محله‌های قدیمی مشهد در جنوب شرقی

مشاغل بوده و هستند. مطالعه اسناد زنان شاغل در آستان قدس رضوی که اسناد منحصر به فردی در خصوص لزوم به کارگیری در تاریخ نظام اداری ایران است، مسائلی دیگر از قبیل اوضاع و ضرورت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و نیز جایگاه زنان در تشکیلات اداری این دوران را مشخص می‌کند.

مقاله چهارم: بررسی چند طومار تاریخی از صفویه تا قاجاریه

الهه محبوب

در این مقاله چند طومار و سند تاریخی راجع به تفنگچیان و توپچیان دوره صفویه و نحوه پرداخت مواجب به آنها معرفی شده است. این تفنگچیان در منطقه خراسان حضور داشتند و مأموریت تعدادی از آنها حفاظت از قلعه‌های مرو و قندهار بود، قسمتی از حقوقشان از طریق موقوفات و سیورغالات آستان قدس پرداخت می‌شد و مهر متولی آستان قدس رضوی در تأیید پرداخت حقوق از محل موقوفات آستان قدس رضوی به جماعت تفنگچی به چشم می‌خورد.

مقاله پنجم: بست و بست نشینی در حرم امام رضا(ع)

محمد حبیبی

در این نوشتار ابتدا تعریف، ماهیت و تاریخچه بست‌نشینی در ایران، به خصوص از دوره ساسانی تا پهلوی مورد بررسی قرار گرفته است؛ سپس بست‌نشینی در حرم حضرت رضا(ع) پیش از دوران پهلوی در بست‌های قدیم، صحن عتیق که عنوان مهم‌ترین بست‌های مذهبی کشور هستند، بررسی شده است، پرداخته شده، سپس روایت اسنادی بست‌نشینی در حرم امام رضا(ع) در دوران پهلوی و دستورات تولیت‌های آستان قدس در این مورد را به خوبی تحلیل کرده است.

مقاله ششم: سقا و سقاخانه در حرم رضوی

الهه محبوب

در این نوشته، معرفی سقایان و سقاخانه‌های حرم رضوی از دوران صفویه تا قاجاریه و خدمات مختلف سقایان در حرم مورد بررسی قرار گرفته است. مشهورترین سقاخانه حرم رضوی، سقاخانه نادری یا اسماعیل طلایی است و بقیه سقاخانه‌ها به مرور در طی ساخت‌وسازهای حرم از بین رفته است. در دوره

چون این مجموعه مقالات در مقایسه با حوزه‌های مخطوطات، موزه و مطبوعات، منابع دسته اول را در اختیار علاقه‌مندان و محققان به حوزه اسناد قرار می‌دهد گام مثبتی در انجام فعالیت‌های گروهی و مقالات تحلیلی مربوط به اسناد دوره‌های صفویه، افشاریه، قاجاریه و پهلوی است که نمونه‌ای از آن در سایر مراکز کشور موجود نیست

منابع با توجه به محتویات اسناد، مستند کردن نام افراد با استفاده از اسناد معتبر تاریخی، داشتن نمایه القاب، کسان و اصطلاحات و مستندات تاریخی، بازخوانی و مقابله صحیح اسناد با استفاده از کارشناسان باتجربه، نو بودن و تازگی مطالب با توجه به استفاده از اسناد منحصر به فرد، از ویژگی‌های برجسته این دو جلد از دفتر اسناد است. نکته قابل بحث فرصت محدود نویسندگان مقالات است که در کنار امور اجرایی خود این پژوهش‌ها را نیز ارائه می‌دهند. مطلب پایانی آنکه، به علت بررسی دوره‌های طولانی در هر مقاله و اطلاعات فراوان پیرامون هر کدام از موضوعات، بعضی از مقالات صفحه‌های زیادی از دفتر اسناد را به خود اختصاص داده‌اند و این بر قطر دفتر تا حد زیادی افزوده است. به‌طور حتم سطح مقالات این دفتر با یکدیگر یکسان نیست، ضمن اینکه توانایی‌های افراد در نگارش یک مقاله نیز متفاوت است. بعضی از این مقالات همانند مقاله معرفی نایب التولیه‌های آستان قدس و متولیان آستان قدس از دوره صفویه تا افشاریه، خاطرات خودنوشت حاج حسین آقا ملک از سطح علمی بالاتر، نوشتار ادبی محکم‌تر و کنکاش بیشتری در حوزه اسناد آن برخوردارند. ضمن اینکه نویسندگان آنها از رتبه علمی بالاتری برخوردارند، اما بعضی از مقالات دیگر آن چون بست و بست‌نشینی در حرم، محله‌های قدیمی مشهد مطالعه بیشتری برای بالا بردن سطح علمی و کار میدانی وسیع‌تر و تحقیق گسترده‌تری در حوزه ادبی را طلب می‌کند که ان‌شاءالله در مقاله‌های بعدی آنان مشاهده خواهد شد.

در مجموع، چاپ این کتاب در حوزه اسناد علی‌رغم به‌نقص‌ها و کمبودها، مثبت و تازه‌ای در مورد پژوهش بر روی اسناد تاریخی به‌ویژه اسناد تشکیلات آستان قدس رضوی است به‌ویژه که چاپ خاطرات آرشو تاریخ شفاهی و استنساخ و بازخوانی اسناد بی‌نظیر صفویه که در این کتاب مورد توجه قرار گرفته است، تقریباً در نوع خود کم‌نظیر است. اما آغاز راه محسوب می‌شود و مسیری طولانی در حوزه پژوهش‌های اسنادی پیشروی علاقه‌مندان گشوده است.

اماکن متبرکه رضوی و بخش مرکزی مشهد است، در این مقاله ضمن بررسی محلات چهارگانه مشهد، یعنی نوغان، بالاخیابان، پایین‌خیابان، سناباد و سرشور، موقعیت جغرافیایی، اماکن و ابنیه آنها از جمله آب‌انبار، حمام، مسجد، تکیه و معماری و وضعیت اجتماعی افراد ساکن در آن بررسی شده است.

مقاله یازدهم: کفشداری هندیها

محمد نظرزاده

در این مقاله مصاحبه محمد ارجمندنی خادم و کفشدار آستان قدس رضوی در بررسی کفشداری هندی‌ها و تغییر و تحول کفشداری‌ها در دوران مختلف آورده شده است.

مقاله دوازدهم: معرفی سایت‌های تاریخ شفاهی در جهان

ابوالفضل حسن آبادی

در این نوشتار، ضمن بیان تاریخچه مختصری از تاریخ شفاهی و نخستین ابتکار در این زمینه به دست پرفسور آلن نوینز در دانشگاه کلمبیا، برخی از مهم‌ترین مراکز تاریخ شفاهی از جمله انجمن‌ها، مراکز دانشگاهی و کتابخانه‌های ملی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

چون این مجموعه مقالات در مقایسه با حوزه‌های مخطوطات، موزه و مطبوعات، منابع دسته اول را در اختیار علاقه‌مندان و محققان به حوزه اسناد قرار می‌دهد گام مثبتی در انجام فعالیت‌های گروهی و مقالات تحلیلی مربوط به اسناد دوره‌های صفویه، افشاریه، قاجاریه و پهلوی است که نمونه‌ای از آن در سایر مراکز کشور موجود نیست.

دفتر اسناد جلد اول در سال ۱۳۸۱ در ۳۳۶ صفحه و به صورت مصور به کوشش سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس با ۹ مقاله به چاپ رسید که اطلاعات خاص و منحصر به فردی را در اختیار پژوهشگران قرار می‌داد؛ اما در تجربه موفق دفتر اسناد ج ۲ و ۳ مقالات تحلیلی‌تر شد. یکی از مهم‌ترین نکاتی که باید در تهیه مجموعه مقالات به آن توجه شود، انتخاب ویراستاران علمی متخصص و استفاده از مشاوران مجرب و اسناد در حوزه مطبوعات و مقالات بود، استفاده از اسناد خطی منتشر نشده، استنساخ اسناد مشکل و بازخوانی آنها، استنتاجات صحیح بر پایه اسناد و منابع تاریخی، نقد و بررسی